

**PATERNALIZMUS ŠŤASTIA:
OMYLY MLADEJ VEDY**

JOHAN NORBERG
SENIOR FELLOW, CENTRE FOR THE NEW EUROPE

2006

Je načas si priznať, že život nie je len o peniazoch. Je načas, aby sme sa sústredili nielen na HDP, ale aj na všeobecný blahobyť“, povedal nedávno vo svojom prejave predseda Britských konzervatívcov David Cameron. Úloha politikov by sa teda mala zmeniť: „ Mali by sme začať uvažovať nielen nad tým, ako dostať peniaze do vreciek ľudí, ale aj ako dostať šťastie do ich srdc.“¹

Cameron nie je jediný. Labouristická vláda, ktorú by Cameron chcel vystriedať, má skupinu vedcov pracujúcich na podobnom projekte - Whitehall Well-being Working Group. Títo sa snažia o to, aby index šťastia riadil verejnú politiku a tvrdia, že ľudia by mali byť poučení o tom, čo ich robí šťastnými.

Ide o následok pomerne nového záujmu vedcov o šťastie a spokojnosť a obáv o to, že moderná spoločnosť, a predovšetkým peniaze, nám nepomáhajú tento cieľ dosiahnuť. Ak sme takí bohatí – tak prečo nie sme šťastní? Túto otázku si kladie stále viac ľudí. Jeden z názorov je, že naše myslenie doby kamennej sa zrazu musí vysporiadať s technológiou 21. storočia, neustálym tokom informácií, veľkým množstvom ľudí a nutných rozhodnutí. Ľudí to unavuje. Je príliš veľa možností a príliš veľa výrobkov, z ktorých sa dá vybrať a my si musíme vybrať vlastnú identitu a snažiť sa byť adekvátni v očiach samých seba i ostatných. To spôsobuje stres a napätie.

Novodobý výskum šťastia a spokojnosti ukazuje, že peniaze nie sú všetko. Britský ekonóm Richard Layard, ktorého populárna a dobre napísaná kniha *Happiness: Lessons from a New Science* sa stala Bibliou mnohých európskych politikov. Táto kniha hlása, že “tak, ako západná spoločnosť bohatne, jej členovia sa nestávajú šťastnejšími”.²

Existuje pre to niekoľko dôvodov. Prieskumy, v ktorých ľudia udávajú svoju úroveň spokojnosti a šťastia ukazujú, že radosť z vyššieho platu sa rýchlo vytratí a po čase nám už nepridáva na šťastí. Ambície jednoducho rastú s príjmom. Keď máme €50, myslíme si, že €100 nás urobí veľmi šťastnými. Ale po nejakej dobe sa adaptujeme

---

¹ Prejav na Google Zeitgeist Europe 2006, Hertfordshire, 22.máj 2006, http://www.conservatives.com/tile.do?def=news.story.page&obj_id=129957&speeches=1 a Mark Easton, “The survival of the happiest”, *New Statesman*, 24.apríl 2006.

² Richard Layard, *Happiness: Lessons from a new science* (London: Allen Lane, 2005), p. 3. Podobne zamerané práce sú: Richard Easterlin: “Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence”, in P A David & M W Reder (Eds.), *Nations and households in economic growth* (New York: Academic Press, 1974), Tibor Scitovsky, *The joyless economy* (Oxford University Press, 1976), Robert Frank, *Luxury fever* (New York, Princeton University Press, 2000) a Barry Schwartz, *The paradox of choice : Why less is more* (New York: Ecco, 2004). Mój obľúbený je Greg Easterbrook, *The progress paradox* (New York: Random House, 2003).

novonadobudnutej úrovni a považujeme ju za normálnu. Potom si myslíme, že potrebujeme €200 na to, aby sme boli ozaj šťastnými.

Vedci poukazujú na to, že náš pocit šťastia vyplývajúci z finančného príjmu je relatívny, pretože sa porovnávame s ostatnými. Sme šťastní so 100 eurami, ak naši susedia majú iba €50. Ale ak susedia majú €200, tak už spokojní nie sme. Takže bohatí v spoločnosti sú šťastnejší než chudobní, pretože majú bohatstvo a možnosti, ktoré nepovažujú za samozrejmé – keďže vidia, že ostatní podobné možnosti nemajú. Ako sa celá ekonomika stáva bohatšou, priemerný príjem jednotlivca nerastie v pomere k ostatným, takže tento človek nie je šťastnejší. Ekonomický rast iba znamená, že krajina sa dostáva na novú úroveň bohatstva, ale bohatí v tejto krajine nie sú šťastnejší než boli predtým a rovnako chudobní nie sú šťastnejší než boli chudobní predtým. Všetci sme bohatší, ale nie sme šťastnejší, pretože nemôžeme byť bohatší než všetci ostatní.

Tento rast príjmov ale prináša nové problémy, ktoré sú následkom predovšetkým ľudskej závidosti. Ako niektorí ľudia bohatnú, ostatní sa snažia udržať si svoju relatívnu pozíciu voči nim tvrdšou prácou a teda vyšším príjmom, na ktorý si rýchlo privyknú, ale napriek tomu sa necítia šťastnejší. Vyšší príjem ostatných je podľa Layarda iba negatívnou externalitou - „zamorením“, ktoré nás núti utekať v „hedonickom šliapacom mlyne“. Neustále potrebujeme vyššie príjmy na udržanie starej úrovne šťastia. To si vyberá svoju daň – príliš veľa pracujeme, trávime menej času s rodinou a sťahujeme sa do ďaleka za lepšie platenou prácou. To ničí naše komunity a rodinné väzby. Posadnutosť materializmom a odmenami v skutočnosti znižuje našu spokojnosť.³

Tento pohľad je istým spôsobom pohľad Karla Marxa postavený na hlavu. Marx hovoril, že kapitalizmus popiera skutočnú ľudskú slobodu a že vykorisťovanie a mrhanie ochudobní väčšinu spoločnosti. Novodobí kritici tvrdia, že kapitalizmus vytvára slobodu a bohatstvo, ale že práve to je problém, pretože nás to robí nespokojnými, závistlivými a vystresovanými.

Richard Layard navrhuje riešenie tohto problému pomocou umelého zníženia ekonomického rastu, napríklad zvýšením daní alebo znížením mobility

---

³ Nie je bez zaujímavosti, že ani Adam Smith príliš neveril, že peniaze nás učinia šťastnými. Jeho záver bol ale opačný – tvrdil, že sebaklam predstavoval pozitívnu externalitu. „Je dobre, že nás príroda takýmto spôsobom obmedzuje. Je to tento klam, ktorý burcuje a udržuje v chode ľudskú činnosť. Je to tento klam, ktorý viedol ľudí k tomu, aby obrábali pôdu, stavali domy, zakladali mestá a spoločenstvá, aby vynachádzali a vylepšovali vedy a umenia, ktoré zlepšujú a zkrášľujú ľudský život. Tento klam ich viedol k tomu, aby celkom zmenili tvár Zeme, aby premenili nehostinné lesy do príjemných a plodných polí a aby urobili z oceánov nový zdroj svojej obživy a novú cestu spájajúcu rôzne národy zeme.“ (Teória mravných citov, IV.1.10)

a reštrukturalizácie ekonomiky, ktoré ako jediné dokáže primäť ľudí menej pracovať a tráviť viac času s rodinou a priateľmi, čo prináša skutočné šťastie. Layard taktiež propaguje väčšiu pracovnú istotu, národný program výučby hodnôt a vládnu kontrolu televízie a reklamy, na utlmenie deštrukčných pokúšení a odstránenie nevhodných vzorov správania sa. Ak ľudia nevedia, čo je v ich záujme, paternalizmus je nevyhnutný.

„Toto sú veci, ktoré ako jednotlivci nevieme rozhodnúť, ale ako spoločnosť áno, čo v podstate znamená, že vláda hrá veľkú úlohu“, tvrdí David Halpern, poradca premiéra Tonyho Blaira. Jeden z jeho záverov je, že „dane môžu zvýšiť spokojnosť populácie.“⁴

Nemusíte byť paranoidný, aby ste si predstavili budúci starostlivý štát pod riadený ľavicou i pravicou, s cieľom urobiť svojich občanov šťastnými. Od štátu blahobytu k štátu spokojnosti a šťastia.⁵

Otázkou ostáva, či dáta podporujú teóriu o našej poľutovaniahodnej situácii. Je ozaj nutné konať?⁶

1. Dáta

Výskum ukazuje, že šťastie je výraznou aktivitou ľavého prefrontálneho mozgového kortexu. Dáta to potvrdzujú. Väčšina ľudí sa považuje za šťastných i napriek tomu, zažijú počas bežného dňa niekoľko incidentov spojených s negatívnymi emóciami. Výskum taktiež odhaľuje tajomstvo šťastia: mať veľa priateľov, mať prácu, byť bohatý, zostať zdravý a vyhnúť sa komunizmu (o tom viac neskôr). Oženiť sa je taktiež dôležité, ale ak nenájdete toho správneho partnera, domáci miláčik vám ho môže ľahko vynahradiť. Založenie si rodiny tiež pozitívne vplýva na spokojnosť človeka, i keď

---

⁴ Mark Easton: "The politics of happiness", stránka BBC, 22.maj 2006, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/programmes/happiness_formula/4809828.stm>

⁵ Je na zamyslenie, ako dlho bude trvať kým pravicoví populistia začnú využívať výsledky štúdií, ktoré poukazujú na to, že ľudia sú šťastnejší, keď sú ženatí a keď sú obklopení ľuďmi im podobnými, napríklad podobnej rasy. Na to poukázal aj predseda Britskej komisie pre rasovú rovnosť, Trevor Phillips.

⁶ "Šťastie" a "spokojnosť so životom" sa často používajú zameniteľne vo výskumoch o ľudskom šťastí, ako spôsob merania subjektívneho hodnotenia šťastia a spokojnosti. Ja tu taktiež využívam tento prístup, i napriek tomu, že je tu jedna výrazná odlišnosť. Môžete sa cítiť šťastní v reakcii na nejaký stimul – víno, sex, Monty Pythonov – napriek tomu, že so svojim životom nie ste spokojný. Byť spokojný so svojim životom je síce menej hedonistická, ale zato trvácnejšia reakcia na život plný pozitív a zmysluplných aktivít. Možno to sa dá nakoniec nazvať šťastím. Koniec koncov, ankety poukazujú na silnú koreláciu a na to, že výkyvy v nálade výrazne ovplyvňujú naše odpovede. Ľudia vykazujú vyššiu životnú spokojnosť v pekný slnečný deň, alebo krátko po tom, čo našli na zemi peniaze pohodené vedcami ako súčasť experimentu. Daniel Kahneman & Alan B Krueger: "Developments in the measurement of subjective well-being", *Journal of Economic Perspectives*, vol 20,2006, str. 6.

možnosť vyhnúť sa vychovávaníu teenagera by to ešte zlepšila. Na spokojnosť taktiež vynikajúco vplýva aktívna náboženská participácia. Ak človek nie je veriaci, tak na jeho spokojnosť podobne vplýva zaradenie do nejakej sociálnej skupiny. Život v malej bezpečnej krajine taktiež pomáha, hlavne ak ide o Dánsko alebo Švajčiarsko. IQ ani vzdelanie ľudskej spokojnosti bohužiaľ nenapomáhajú.

Najdôležitejšie je vybrať si správnych rodičov, aby sa človek narodil s genetickou predispozíciou k šťastiu. Identické dvojčatá, ktoré boli vychovávané oddelene po narodení vykazujú výraznú podobu v subjektívnom hodnotení spokojnosti i keď majú úplne iné životné zážitky.⁷

Ale čo peniaze? Môže nám HDP kúpiť šťastie? V prvom rade, tvrdenie, že ekonomický rast nepridáva na šťastí je chybné. Je to jedno z tvrdení pôvodne načrtnuté Richardom Easterlinom, na ktoré sa dodnes odkazuje a je založené na jedinom prieskume, v ktorom sa zistilo, že Nigérijci sú šťastnejší než Američania a že Mexičania sú šťastnejší než Švédi.

Easterlin sa však neskôr tohto tvrdenia vzdal. Jedna z mála vecí, na ktorej sa vedci z tohto mladého odvetvia zhodnú, je že za peniaze si môžete kúpiť šťastie. Štúdie ukazujú silnú koreláciu medzi bohatstvom a šťastím. Existujú samozrejme výnimky, ale v priemere, krajiny s nízkym príjmom vykazujú nízku úroveň šťastia, krajiny v strede vykazujú strednú úroveň šťastia a vysoko príjmové krajiny vykazujú vysokú úroveň šťastia. Toto rozdelenie je možné pozorovať dokonca aj medzi bohatými krajinami. Spomedzi „EU 15“ sú najmenej šťastné Portugalsko a Grécko, ktoré sú najchudobnejšie.

Niektorí vedci tvrdia, že táto korelácia sa vyhladzuje pri národnom príjme medzi \$10,000 a \$20,000 ročne. Vykazované šťastie výrazne vzrastie po presťahovaní z Peru do

---

⁷ Naväčšia kolekcia prieskumov sa dá nájsť v Ruut Veenhoven's "World Database of Happiness": <<http://www1.eur.nl/fsw/happiness>>. Ak nie je uvedený iný zdroj, použil som štatistické údaje z tejto databázy. Pre dobrú a pravidelne obnovovanú diskusiu z liberálneho hľadiska, odporúčam: Will Wilkinson's blog: <<http://happinesspolicy.com>>. Prehľad výsledkov výskumov sa dá nájsť v Ed Diener & Martin E P Seligman, "Beyond money : Towards an economy of well-being", *Psychological Science in the Public Interest*, vol 5, Jul 2004. Dávajte si pozor na šarlatáno, v keď hľadáte dáta. Napríklad, "Happy Planet Index" vytvorený New Economics Foundation tvrdí, že ostrov Vanuatu je našťastnejším miestom na zemi a že USA je na tom v tomto ohľade dosť zle. Tieto informácie boli zverejňované médiami po celom svete, i napriek dvom problémom, ktoré robia tento index nedôveryhodným: a) tento index nie je indexom šťastia, ale indexom šťastia a dĺžky života vydelené spotrebou, čo v podstate hovorí, že Vanuatu je chudobné, čo vyhovuje environmentálnej agende NEF. b) New Economics Foundation dokonca ani nemala štúdiu šťastia z Vanuatu, ale vyhodnotila ju na základe iných krajín. Carl Bialik, "Putting a number on happiness", *Wall Street Journal*, 20.jul 2006. Správa je tu: <<http://www.neweconomics.org/gen/uploads/dl44k145g5scuy453044gqbu11072006194758.pdf>>

Chile, alebo z Turecka do Grécka, ale nasledovný rast v prijme neprispieva k väčšiemu šťastiu. Známe je aj tvrdenie, že od päťdesiatych rokov 20.storočia sú ľudia na západe omnoho bohatší, ale nie oveľa šťastnejší.

Toto však nie je úplná pravda. Ak sa pozriete na Anglicko, Nemecko, Francúzsko a Holandsko, vykazovane šťastie sa výrazne zvýšilo po druhej svetovej vojne, po ktorej sa zvýšil ekonomický rast. Počet obyvateľov, ktorí tvrdili, že neboli šťastní sa znížil o polovicu medzi rokmi 1948 a 1975.⁸ Od tej doby sa rast šťastia znížil, ale i napriek tomu šťastie rastie pozitívne. Od roku 1973, Eurobarometer Európskej Komisie skúma spokojnosť ľudí v pravidelných prieskumoch. Priemer prvých a posledných piatich prieskumov ukazuje, že šťastie sa zvýšilo o 0.3 bodu na 10 bodovej stupnici v zakladajúcich členských krajinách. V novších členských krajinách sa šťastie zvýšilo podobne alebo i viac, v týchto krajinách je však problém s dostupnosťou dát.

Je prekvapujúce, že Layard berie tento fakt na vedomie v svojej knihe iba raz, keď ho spomína v prvej poznámke pod čiarou, kde hovorí, že „dáta od vtedy (1975) ukazujú malý rastúci trend šťastia“ (str.247). Vo zvyšku svojej knihy však tento fakt ignoruje. Namiesto toho píše, že „pre väčšinu typov ľudí na západe, šťastie od roku 1950 nevzrástlo“ (str. 29). Ďalej sa sústreďuje na USA, ktoré sa podľa neho nestali šťastnejšími. Toto tvrdí na základe grafu, často používaného v knihách a správach o šťastí, založeného na prieskumoch American Institute of Public Opinion and National Opinion Research Center. Ukazuje, že podiel Američanov, ktorí tvrdia, že sú veľmi šťastní sa drží niekde medzi 25-30 percent, napriek tomu, že príjmy sa strojnásobili.

Na tomto grafe je ale niečo zvláštne. Po sérii veľmi malých každoročných zmien sa zrazu počet ľudí, ktorí tvrdili, že nie sú šťastní zdvojnásobilo a počet ľudí, ktorí sa považovali za veľmi šťastných klesol o tretinu a to všetko v jedinom roku 1971. Takýto výsledok indikuje možný problém. A jeden tu je. Layard ho nespomína, ale v konkrétny rok sa možnosti odpovedí zmenili. Predtým mohli ľudia odpovedať, že sú „veľmi šťastní“, „celkom šťastní“ alebo „nie šťastní“ a po zmene si mohli vybrať medzi „veľmi šťastní“, „dosť šťastní“ alebo „nie veľmi šťastní“. Američania teda netrpeli depresiami v danom roku iba prispôbili nové možnosti odpovede lepšie svojej nálade. Nie je nerozumné si myslieť, že viac ľudí sa bude cítiť „dosť šťastní“ než „celkom šťastní“ a je celkom zjavné, že viac ľudí sa cíti „nie veľmi šťastní“ než „nie šťastní“, čo je extrémnejšie vyjadrenie.

---

⁸ Ruut Veenhoven, *Conditions of happiness* (Boston: Reidel Dordrecht, 1984), str. 171.

Zaujímavé ale je, že priemerné šťastie v tejto štúdii sa zvýšilo o 3 percentá medzi rokmi 1947-1970 a o viac než 7 percent medzi rokmi 1971-2004/5. Takže téza, že ekonomický rast v USA nezvýšil spokojnosť ľudí je založená na dátach z jediného roku – z roku kedy sa prieskum zmenil. To istotne nie je dostatočne silný základ, z ktorého by sa dalo vychádzať pri odporúčaní tak radikálnych zmien v spoločnosti.

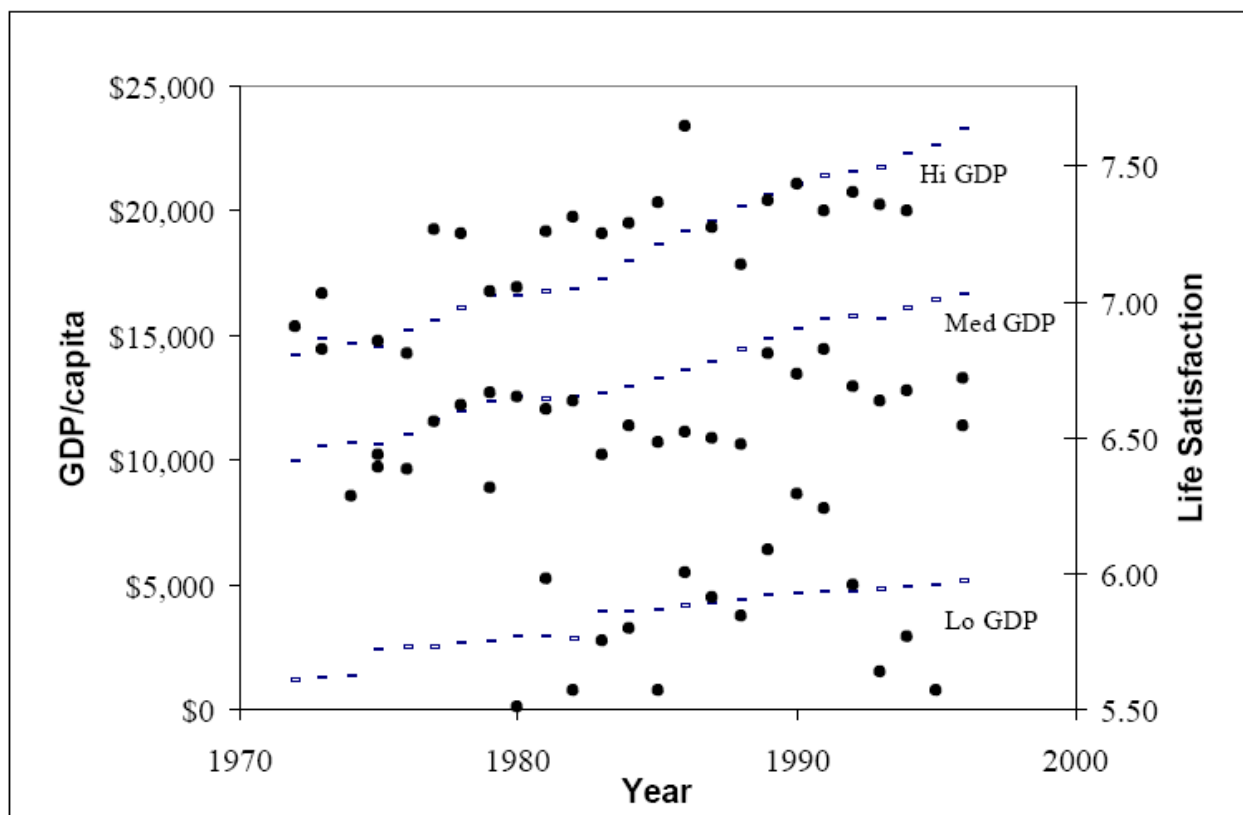
Vytváranie záverov o šťastí a ekonomickom raste by sa určite nemalo zakladať len na pár príkladoch a jednom prieskume. Holandský vedec zaoberajúci sa spokojnosťou Ruut Veenhoven zoskupil najväčšiu kolekciu štúdií v “World Database of Happiness” a spolu s Michaelom Hagertym na jej základe tvrdia, že:

“Šťastie sa nevracia [po náraste príjmu] na svoju pôvodnú hodnotu. Namiesto toho, efekt adaptácie znižuje šťastie na asi polovicu jeho nárastu. V skratke, absolútny aj relatívny nárast úžitku hraje úlohu pri zmenách národnej spokojnosti s národným príjmom. V kontraste s modelmi relatívneho úžitku, šťastie nie je hra s nulovým súčtom. Na miesto toho, nárast v príjme všetkých zvyšuje šťastie všetkých, ale adaptácia znižuje tento nárast približne o polovicu.”⁹

V inom slova zmysle, šťastie nie je o nič viac hra s nulovým súčtom než ekonómia. Zisk jedného človeka nie je strata iného, rovnako ako šťastie jedného človeka nie je nešťastie niekoho iného. Efekt adaptácie a klesajúce výnosy síce existujú, ale i napriek tomu je možné zväčšiť šťastie a spokojnosť všetkých ľudí. Neexistuje žiaden náhly nával utrpenia či nešťastia v západnom svete, ktorý by mal byť vysvetlený. Nárast šťastia je však menší, než by sme chceli a aký by sme očakávali. Prečo to tak je?

---

⁹ Michael R Hagerty & Ruut Veenhoven, ‘Wealth and happiness revisited’, *Social Indicators Research*, 64 (2003), <<http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/work-chronological.htm>>, str. 14.

From Hagerty & Veenhoven, "Wealth and happiness Revisited", 2003.

2. Alternatívne hypotézy

Som presvedčený, že relatívny úžitok a adaptačný efekt spomínaný Layardom a inými hrajú dôležitú úlohu. To však nie je to, o čom sa tu bavíme. Otázkou je, či sú tieto efekty tak silné, že prevážia ekonomický rast. Predtým ako sa pokúsím túto otázku zodpovedať, v krátkosti spomeniem alternatívne hypotézy, ktoré môžu dopomôcť k vysvetleniu prečo subjektívna spokojnosť ľudí nevzrástla omnoho viac.

Tri dôvody, prečo šťastie vzrástlo, ale my to v prieskumoch nevidíme:

1) *Koho sa pýtame?* Ekonóm Tyler Cowen poukazuje na to, že ľudia zúčastňujúci sa prieskumov sú ľudia v bežných životných podmienkach. Nie sú to hladujúci, veľmi chorí, vojaci vo vojne, ľudia, ktorých dom sa zrútil alebo obeť povodní. A keďže bohatstvo a demokracia bežne redukuje tieto problémy a ich dopady, je možné, že prieskumom a anketám unikajú najvýraznejšie pokroky blahobytu, ktoré umožnil

ekonomický rast. Prieskumy taktiež ignorujú benefity dlhšieho života (mŕtvych sa nepýtajú).¹⁰

2) *Starnúca populácia*. Napriek čiastočne protichodnej evidencii, ľudia vykazujú menej spokojnosti po päťdesiatom roku života.¹¹ Takže, s rastúcim vekom dožitia by sme mali pozorovať mierny pokles priemernej spokojnosti. (To môže zdôvodniť prekvapujúcu stagnáciu šťastia v rapídne starnúcom Japonsku.) Keďže dlhšia životnosť je dobrá a keďže aj starí ľudia stále vykazujú, že sú šťastní, znamená to, že počet šťastných rokov sa zvýšil i napriek tomu, že priemerne šťastie sa nezvyšuje.

3) *Meniace sa definície*. Meranie šťastia nie je možné jednoduchým pýtaním sa ľudí ako sa cítia, keďže to nie je objektívny štandard. Vo väčšej miere, odpovedajúci iba porovnáva súčasný stav s tým, na ktorý je zvyknutý. Ak bol tento rok veľmi šťastný a zaujímavý, čoskoro sa to stane normálnym stavom. V tom prípade, človek začne požadovať viac, aby sa nazval „veľmi šťastným“, než keby bol tento rok biedny a zlý. Možno sme šťastnejší keď sa náš život zlepšil, ale požadujeme tým pádom viac kým nazveme náš súčasný stav šťastným? V takom prípade, by sme aspoň mali brať do úvahy veci, ktoré sa v skutočnosti snažíme dosiahnuť (napríklad, že pracujeme tvrdo pre vyšší plat), nielen to čo sa hovorí v prieskumoch a nie naopak ako to vidia paternalisti šťastia.

Tu sú tri alternatívne hypotézy vysvetľujúce prečo sa šťastie nezvýšilo výraznejšie:

1) *Klesajúce výnosy*. Vedci zaoberajúci sa spokojnosťou často odkazujú na toto známe pravidlo: Prvý milión je hodnotnejší než ten pätnásty. Jednou z výhod, ktoré bohatstvo prináša je, že prestávame byť zaujatí prevažne peniazmi a začíname sa zaujímať aj o iné, nemateriálne aspekty našich životov, ktoré nám prinášajú radosť. Niektorí by možno predal vlastnú matku pre prvý milión, ale len málokto by to urobil pre milión pätnásty. Bill Gates a Warren Buffet majú asi väčšiu radosť z rozdávania ako z hromadenia peňazí.¹²

2) *Chronické sťažovanie sa*. Adaptačný efekt sa netýka len bohatstva a príjmu. Ľudstvo je plné jedincov, ktorí riešia problémy, pretože naši predkovia, ktorí vedeli problémy

---

¹⁰ Tyler Cowen, "Does money make you happier?",

http://www.marginalrevolution.com/marginalrevolution/2005/02/does_money_make.html

¹¹ Jeden metodologický problém je ten, že mladí sú „šťastnejší“ a starší sú viac "spokojní".

¹² Scott Adams, autor Dilberta argumentuje proti tým, ktorí tvrdia, že vojny začínajú kapitalisti: „Myslím si, že iba ľudia, ktorí nikdy neboli bohatí si môžu myslieť, že bohatí ľudia sú ochotní zabiť veľké množstvá ľudí len aby zbohatli. Ja osobne som bol aj chudobný aj bohatý. A môžem povedať, že teraz som oveľa menej krvilačný ako predtým.“ "Motivated by money",

<http://dilbertblog.typepad.com/the_dilbert_blog/2006/04/motivated_by_mo.html>.

riešiť, prežili. Ak nejaký problém vyriešime, často sa nad tým ani nepozastavíme a nepotešíme sa z toho. Namiesto toho začneme hľadať problém nový. V noci keď ležíme v posteli sa nepozastavujeme nad tým, že sme boli schopní čeliť obrne a tuberkulóze, radšej sa trápime vtáčou chrípkou. Nie je to na škodu, keďže nás to motivuje zlepšovať naše životy. Na druhú stranu nás to však neustále núti zaoberať sa problémami a vnímať teda svet horší než je. V takom prípade sa stávame chronicky nespokojní. Zabúdame sa tešiť z dnešnej dĺžky života, pretože sa trápime penzijným systémom, atď.¹³

3) *Málo priestoru pre zmenu.* Štúdia jedno a dvojvaječných dvojčiat Davidom Lykkenom na University of Minnesota ukázali, že polovica spokojnosti jednotlivca je daná geneticky. Lykken tvrdí, že príjem, manželstvo, vzdelanie a viera prispievajú len asi ôsmimi percentami.¹⁴ Ak sú tieto výsledky pravdivé, potom vysoký príjem zvyšuje našu radosť z momentálnych udalostí, ale celkovo našu spokojnosť so životom zvyšuje len nepatrne.

2. Prečo je rast lepší než vyzerá.

Späť k pôvodnej otázke: Je ekonomický rast nepodstatný pre našu spokojnosť? Je dôležitá len naša relatívna pozícia? Ak je to pravda, prečo potom vidíme masové sťahovanie ľudí z chudobných do bohatých krajín, kde budú relatívne k spoločnosti oveľa menej bohatí, než by boli doma? Mali by ľudia ozaj zmeniť smer, aby zvýšili svoje šťastie?

Pripomeňme si niektoré nedávne udalosti a taktiež to, že vykazované šťastie sa zriedkavo mení rýchlo: V roku 1990 boli Spojené štáty v recesii a o desať rokov v ekonomickej expanzii. Počas tohto obdobia sa šťastie Američanov zvýšilo o 10 percent. Medzi rokmi 1999 a 2002 Argentína upadla do hlbokkej krízy. Úroveň šťastia vtedy padla o 16 percent. Krajiny strednej a východnej Európy zaznamenali pokles spokojnosti počas počiatočných rokov po revolúcii, keď výroba stagnovala. Ako sa rast začal zlepšovať, úroveň šťastia vzrástla s ním.¹⁵

---

¹³ Tejto téme sa venujem viac v prednáške Johna Bonythona "The wealth of generations", CIS Occasional Paper 98, 2005.

¹⁴ Claudia Wallis, "The new science of happiness", *Time*, Január 2005.

¹⁵ A zvýšila sa najviac v krajinách s najtvrdšími reformami a najvyšším nárastom rastu, v Estónsku a Slovinsku. Viac v Peter Sanfey & Utku Teksoz, "Does transition make you happy?" London: European Bank for Reconstruction and Development, Working paper nr 91, Apríl 2005.

Ani v jednom z týchto príkladov však nešlo o relatívnu zmenu v pozíciách ľudí, buď väčšina zbohatla alebo zchudobnela. Ak by bola teória relatívneho úžitku správna a ľudia sa iba porovnávajú s ostatnými tak potom by sa úroveň šťastia zmenil nemala. Tá sa však zmenila výrazne. Hospodársky cyklus výrazne ovplyvňuje náladu ľudí. Ak sa ekonomike darí, sme šťastní a naopak.

Americké štúdie ukazujú, že ľudia nie sú menej spokojní pri danom príjme ak pochádzajú z chudobnej časti spoločnosti (čo by platilo v prípade, že by ich šťastie vyplývalo z porovnávania sa s ostatnými). Daný príjem dodá podobnú spokojnosť človeku z chudobnej aj z bohatej oblasti.¹⁶

Tieto výsledky ukazujú, že sa neporovnávame len s ostatnými, ale aj so svojim minulým a budúcim príjmom. Ak sa nám podarí napredovať, sme šťastní, že náš život je lepší než včera. Keď žijeme v spoločnosti, ktorej sa darí, máme pozitívne očakávanie do budúcnosti, čo nás tiež robí šťastnejšími. Tieto pocity je však vo výskume veľmi ťažké zachytiť.

Predstavte si, že máte pred sebou mesiac nabitý zaujímavými večierkami. Keď sa skončí, vedec sa vás opýta pár otázok a vydedukuje, že nie ste o nič šťastnejší než predtým a teda by ste nemali strácať energiu a čas večierkami.

Tento záver je ale zvláštny. Boli by ste rovnako šťastný, ak by vás nečakal mesiac plný zábavy? Pravdepodobne nie. Nie je možné, že niečo podobné platí aj pre bohatstvo človeka?

Brian Knutson, profesor psychológie a neurológie na Stanforde, ktorý používa MRI na monitorovanie mozgovej činnosti, tvrdí, že:

„Keď ľudia myslia na šťastie, myslia na dobrý pocit. Dôležitou súčasťou šťastia je aj očakávanie niečoho – tešenie sa na niečo.“¹⁷

Fakt, že vyšší príjem výrazne nezvyšuje spokojnosť neznamena, že očakávanie vyššieho platu nie je na nič dobré. Je možné, že vízia vysokého ekonomického rastu v budúcnosti nám umožňuje veriť v lepšiu budúcnosť a tým nás robí šťastnými. Vedci, ktorí vyvodzujú zo stabilnej úrovne šťastia, že nulový rast je postačujúci, prehliadajú, že

---

¹⁶ Ed Diener, Ed Sandvik, Larry Seidlitz, and Marissa Diener, "The relationship between income and subjective well-being: Relative or absolute?," *Social Indicators Research*, vol 28, 1993.

¹⁷ Michael D Lemonick, "The biology of joy", *Time*, 17.január 2005.

strata budúceho vyššieho príjmu znižuje našu spokojnosť. A ľudia zvyčajne vnímajú straty citlivejšie než zisky.

Z prieskumov vieme, že očakávanie je silno korelované so šťastím. Ak chcete stretnúť šťastného Európana, skúste niekoho, kto verí, že sa bude mať o 5 rokov lepšie ako teraz. Ak chcete vidieť šťastného Austrálčana, spýtajte sa niekoho, kto si myslí, že ľudia ako on majú dobrú šancu zlepšiť kvalitu svojho života. A niečo podobné uvidíme ak porovnáme Američanov k Európanom. Podľa Harris Poll, 65 percent ľudí v USA a 44 percent ľudí v EU verí, že sa ich situácia za 5 rokov zlepší. Počet spokojných Američanov je taktiež vyšší, je ich 58 percent oproti len 31 percentám Európanov.¹⁸

V dynamickej a zdravej spoločnosti majú ľudia veľa dôvodov cítiť sa dobre – očakávajú vyššie príjmy, lepšie technológie atď. Už dnes máme veľa dôvodov na to byť šťastnými.

Pozrime sa na Írsko. Podľa Eurobarometra boli zaznamenané poklesy v spokojnosti ľudí medzi sedemdesiatymi a osemdesiatymi rokmi. Írsko vtedy síce nechudobnelo, ale malo nízky rast a vysokú nezamestnanosť. Málo možností pre mladých viedlo k značnej emigrácii. Medzi rokmi 1975 a 1988, úroveň šťastia poklesla o 16 percent. V 90. rokoch sa ale situácia obrátila. Liberalizácia, zahraničné investície a informačné technológie zdvojnásobili v priebehu 10 rokov Írske HDP. Ľudia začali podnikáť a zamestnanosť stúpala. Spokojnosť stúpala o 13 percent.

Podobný proces sme mohli pozorovať v západných krajinách po druhej svetovej vojne, teda v dobe keď sa ich situácia výrazne podobala tej v Írsku. Rastúca ekonomika dala ľuďom dôvod veriť, že ich deti budú mať lepšiu budúcnosť. To, že spokojnosť výrazne nevzrástla ako odpoveď na rast, neznamená, že ten nezohral dôležitú úlohu. Je to práve ekonomický rast, ktorý dal ľuďom dôvod veriť v lepšiu budúcnosť a teda vo vyššiu budúcu spokojnosť.

Z pedagogických dôvodov môžeme túto situáciu prirovnať k voľnému obchodu. Keď sa krajina otvorí medzinárodnej delbe práce, zaznamená jednorázový skok v bohatstve, pretože zrazu môže vyrobiť viac v sektoroch, v ktorých sa špecializuje. Kritik by mohol poukázať na to, že nevidíme rozdiel v každoročnom raste potom čo krajina otvorila

---

¹⁸ Eurobarometer, Report # 53, Brussels: European Commission, Október 2000, chap 1; Rachel Gibson et al, *The Australian Survey of Social Attitudes*, (Canberra: The Australian National University, 2003), "Americans remain more optimistic and satisfied with life than Europeans". The Harris Poll #55, 20.júl 2005, <www.harrisinteractive.com/harris_poll/index.asp?PID=585>. Americké výsledky su zvyčajne tie najzaujímavejšie, keďže šťastie je častokrát väčšie v malých krajinách.

svoje trhy, ale pravdou je, že nový rast je na vyššej úrovni práve vďaka voľnému obchodovaniu.

V chudobných a zle riadených krajinách má priemerný jedinec málo možností a má aj málo dôvodov veriť, že budúcnosť prinesie niečo lepšie. To sa zmení vo chvíly keď krajina začne ekonomicky rásť, keď sa otvoria trhy a príjmy vzrastú. To je dôvod prečo krajina zaznamenaná vysoký nárast v spokojnosti, keď sa transformuje zo situácie Peru na situáciu Chile. Ak aj naďalej krajina pokračuje v ekonomickom raste, spokojnosť ostáva na tejto novej vyššej úrovni.

Vieme, že systémy, v ktorých ľudia mali veľmi málo možností na zlepšenie svojho života a boli úplne odkázaní na štát, čo bol prípad komunizmu, mali katastrofické dopady na ich spokojnosť.

Veľa sa hovorilo o tom, že postkomunistické krajiny vykazovali nižšiu mieru šťastia hneď po páde komunizmu. To nie je prekvapivé pretože štátna nestabilita znižuje mieru šťastia.¹⁹ Menej pozornosti sa však venovalo tomu, že komunistické krajiny boli oveľa nešťastnejšie než iné krajiny predtým, než komunistický režim padol.

Ronaldov Inglehartov projekt World Values urobil v osemdesiatych rokoch dve štúdie v komunistických krajinách - v Maďarsku a v Tambovskej oblasti v Sovietskom zväze. Absencia slobody a ekonomického rastu neboli v týchto krajinách kompenzované vyššími stupňami vykazanej spokojnosti. Naopak, tieto regióny vykazovali nižšiu mieru šťastia než akákoľvek industrializovaná krajina a boli nešťastnejšie než iné krajiny s rovnakou alebo nižšou úrovňou príjmu. Zdá sa to byť všeobecnou tendenciou:

„Prakticky všetky spoločnosti, ktoré zažili komunistickú vládu zaznamenávajú nízku úroveň subjektívnej spokojnosti, aj keď ich porovnáme so spoločnosťami na oveľa nižšom stupni ekonomického rozvoja ako napríklad India, Bangladéš či Nigéria. Spoločnosti, ktoré zažili komunistickú vládu po relatívne dlhý čas vykazujú nižšiu mieru spokojnosti než tie, ktoré ju zažili len od Druhej svetovej vojny.“²⁰

Vskutku najspokojnejšie a najšťastnejšie miesta na zemi sú tie, ktoré sú najdynamickejšie, najindividualistickejšie a najbohatšie: Severná Amerika, Severná Európa, Austrália a Juhovýchodná Ázia. Veenhovenov záver je, že „čím viac je

---

¹⁹ Najnižšia zaznamenaná miera šťastia - 1,6 na 10-bodovej škále – bola v Dominikánskej republike tesne po páde Trujillovho brutálneho diktátorského režimu (o ktorom Mario Vargas Llosa napísal fascinujúci roman *The Feast of the Goat*).

²⁰ Ronald Inglehart & Hans-Dieter Klingemann, “Genes, culture, democracy, and happiness”, in E. Diener & M. Suh (Eds.): *Culture and subjective well-being* (Cambridge: MIT Press, 2000), str. 171. Autori ukazujú, že výnimkou sa zdá byť Čína.

spoločnosť individualizovaná, tým šťastnejší sú jej občania“ a že „dnes pravdepodobne žijeme dlhšie, zdravšie a šťastnejšie než kedykoľvek predtým. Prieskum World Values dodáva, že rozvinuté priemyselné spoločnosti sú najšťastnejšie: „Najmenej tri štvrtiny ich obyvateľov sa považujú za buď „veľmi šťastných“ alebo „dosť šťastných.“ Po tom, čo vykonal porovnanie subjektívnej spokojnosti v 178 krajinách, Adrian White, analytický sociálny psychológ na Univerzite v Leicesteri, tvrdí:

„Frustrácia moderného života a obavy spojené s vekom sa zdajú byť oveľa menej významné než zdravotné, finančné a vzdelanostné potreby v iných častiach sveta. Súčasná obava o úroveň šťastia v Spojenom kráľovstve tak môžu byť prípadom hypochondrie.“²¹

I Richard Layard, osobnosť, ktorá tvrdí, že sa nachádzame uprostred krízy šťastia a že nutne musíme zmeniť náš spôsob života, priznáva, že „my na Západe sme pravdepodobne šťastnejší než akákoľvek predchádzajúca spoločnosť.“ (str. 235) Takže možno by sme sa nemali snažiť podmínať západné inštitúcie ale hľadať na ne, aby sme našli tajomstvo šťastia.

3. Keď protitrhové predsudky zlyhávajú

Ak je pravdou, že máme obrovský počet možností a alternatív, bez prestania pracujeme, neustále sa sťahujeme a hľadáme čas, aby stíhali všetko možné, prečo sme potom takí šťastní, ako v skutočnosti sme?

Možno to máme radi.

Veľa z argumentov prečo práca a mobilita sú škodlivé pre našu spokojnosť je založených na nepriamej korelácii. Napríklad, Richard Layard hovorí, že tvrdá práca poškodzuje rodinu a že sťahovanie sa do nového susedstva znižuje dôveru a zvyšuje zločinnosť. Keďže vieme, že rozpad rodiny, nedôvera a zločin sú zlé pre našu spokojnosť, mali by sme sa práci a sťahovaniu vyhýbať. Ale tento záver z toho neplynie, pretože súčasne existujú aj prínosy z práce, ako aj z presťahovania sa na miesto, ktoré máme radi, a tieto

---

²¹ Ruut Veenhoven, "Quality of life in individualistic society : A comparison of 43 nations in the early 1990's", in M. J. deJong & A. C. Zijderfeld (eds) *The gift of society* (Enzo Press, Nijkerk, 1997), <<http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/work-chronological.htm>>, str. 9 a "Is life getting better?", *European Psychologist*, vol 10, 2005, p15. Ronald Inglehart & Hans-Dieter Klingemann, "Genes, culture, democracy, and happiness", in E. Diener & M. Suh (Eds.): *Culture and subjective well-being* (Cambridge: MIT Press, 2000), str. 170. "The world map of happiness", <<http://www.le.ac.uk/pc/aw57/world/sample.html>>.

nás môžu kompenzovať za prípadné riziká.²² Pokiaľ Layard a iní neukážu, že existuje priamy vzťah medzi prácou či mobilitou a nešťastím, ich argument je neplatný. Je rovnaký ako tvrdenie, že chirurgické zákroky sú zlé pre šťastie, pretože sú bolestivé.

Takéto priame spojenie nebolo nájdené. V skutočnosti najdynamickejšie spoločnosti sa zdajú byť v priemere šťastnejšie. A prieskumy OECD medzi zamestnancami ukazujú, že čím flexibilnejší je pracovný trh, tým, sa ľudia cítia bezpečnejšie pretože môžu ľahko získať nové zamestnanie ak stratia to staré. Zamestnanci sa cítia najbezpečnejšie v krajinách s liberálnymi pracovnými trhmi a krátkou priemernou dobou zamestnania – napríklad v Spojených štátoch či v Dánsku. Cítia sa menej bezpečne v krajinách ako Švédsko či Dánsko a najmenej bezpečne v krajinách s najsilnejšími reguláciami trhu práce ako Francúzsko, Španielsko či Portugalsko. Preto je chybou dávať rovná sa medzi flexibilitu a neistotu. Opäť, oveľa dôležitejšie je to, čo môžu ľudia rozumne očakávať a čomu môžu veriť než stabilita sama osebe.²³

Samozrejme, hektický životný štýl sa nehodí pre každého, ale to je len ďalší dôvod prečo liberálne spoločnosti napomáhajú spokojnosti. Dávajú totiž ľuďom slobodu vybrať si identitu a životný štýl, ktorý sa im hodí. A ak si zvykneme na to, že si môžeme vyberať a ohodnocovať rôzne možnosti, bude sa nám dariť stále viac v tom, ako si budeme vyberať naše spôsoby práce, života a socializácie. Naopak, v tradičných spoločnostiach sa jednotlivci museli prispôbiť dopredu pripraveným rolám a požiadavkám. Sloboda znamená aj slobodu povedať nie. Ak si nemyslíte, že budete šťastný tým, že by ste veľa pracovali a boli mobilný, tak nepracujte a nesťahujte sa. Podľa istého prieskumu 48 percent Američanov si za posledných päť rokov znížilo pracovný čas, odmietlo povýšenie, znížilo očakávania budúceho príjmu alebo sa presťahovalo do tichšieho prostredia.²⁴ Fast-food alebo slow-food, no logo alebo pro-logo? V liberálnej spoločnosti rozhodujete vy.

---

²² Ukázal tak i Jan Arild Snoen v článku 'Lykkeligere som sosialdemokrater?', na webstránke Civita, 13. Jún 2005, <<http://www.civita.no/civ.php?mod=content&id=1>>.

²³ OECD: Employment Outlook 2004 (Paris: OECD, 2004), kap 2.

²⁴ Robert Fogel, *The escape from hunger and premature death, 1700-2100* (New York: Cambridge University Press, 2004), p 72. A napriek všetkým sťažnostiam, toto je smer, v ktorom sa všetci uberáme. Od roku 1950, priemerný zamestnaný Európan a Američan znížili svoj pracovný rok o viac než 250 hodín. Máme o 25 hodín voľného času týždenne viac než na sklonku 19. storočia. Angus Maddison, *The World Economy: A millennial perspective* (Paris: OECD 2001) str. 347. Jedna z vecí, ktoré robíme s voľným časom je to, že ho trávim s rodinou. Americký prieskum ukázal, že podiel otcov, ktorí trávia viac než hodinu denne so svojim dieťaťom sa zvýšil zo 60 na 83 percent medzi rokmi 1924 až 1999. Podiel žien, ktoré s nimi trávia viac než dve hodiny sa zvýšil zo 45 na 71 percent. Theodore Caplow, Louise Hicks & Ben J Wattenberg, *The First Measured Century: An Illustrated Guide to Trends in America 1900-2000* (Washington, DC: AEI Press 2001), str. 88f.

Teoretici majú predstavu o tvorbe rozhodnutí, ktorá je nemožná, ak je alternatív priveľa. Ako máme urobiť racionálne rozhodnutie medzi 340 rôznymi druhmi raňajkových cereálií bez toho, aby sme pri tom strávili celý deň a úplne nás to nevyčerpalo? To je nepochopenie toho, ako sa rozhodujeme, pretože ľudia si vedome a nevedome vyvíjajú stratégie, ktorými si zjednodušujú svoju rozhodnutia. Keď si kupujem cereálie na raňajky, neskúmam všetkých 340 druhov, kúpim si tie, ktoré obvykle jem. Rovnako neplánujem, ako sa každý deň dostanem do práce – jednoducho idem tak ako zvyčajne. V takom šetrení mentálnou energiou nie je nič iracionálneho. Bolo by iracionálne tráviť týždne posudzovaním všetkých možností a druhov. Ak som so svojou obvyklou voľbou spokojný, budem sa jej držať. A len ak nie som z nejakého dôvodu spokojný, tak začnem hľadať alternatívy a skúšať nové možnosti, až kým nenájdem nového favorita.

Toto neznamená, že sloboda voľby je irelevantná. Naopak, sloboda voľby je presne to, čo núti každú z alternatív, aby bola tak dobrá a lákavá, ako je to len možné, aby som sa nemusel báť toho, že sa sklamem. A tiež môžem túto slobodu využívať viac, ak sú v hre voľby, ktoré ma osobne zaujímajú. Niektorí, kto má zvláštnu záľubu v pive môže vyskúšať v bare všetky exotické druhy ale bude mu jedno akú košeľu nosí. Niektorí iní je spokojný s pollitrom čohokoľvek, čo sa dá piť, ale je ochotný tráviť hodiny skúšaním rôznych druhov košiel.²⁵

A pre tých, ktorí nevedia, čo majú radi, predajcovia vyvinuli výbornú metódu, ktorá obstála v čase: Spýtajte sa ich na to, čo vám odporučia.

4. Niekoľko poznámok o ľudskej povahe

Možno nie sme šťastní nie napriek tomu, že máme stále na výber a že žijeme v individualistickej spoločnosti ale práve preto. Možno náš „mozog z doby kamennej“ je akurát veľmi dobre vybavený pre tento spôsob života.

Veľkí sociológovia ako Marx a Weber oplakávali stratu komunity v modernej spoločnosti. Porovnávali ju ale s tradíciami loveckých a poľnohospodárskych spoločností s rigidnou hierarchiou a štruktúrou. To je niečo, čo sme zažívali po zhruba 10 000 rokov. To však nie je to, z čoho ľudstvo vzniklo a nie je to to, čo formovalo naše impulzy. Tieto formy spoločenskej organizácie však dali základ mnohým našim morálnym systémom a náboženstvám. Ich odmietanie modernej spoločnosti tak nie je nijakým argumentom proti nej.

---

²⁵ Vid' Virginia Postrel, "Consumer vertigo", *Reason*, Jún 2005 a *The substance of style: how the rise of aesthetic value is remaking commerce, culture and consciousness* (New York: HarperCollins, 2003).

Nezdáme sa byť kolektivistami od prírody. V skutočnosti spoločný predok homo sapiens a ľudoopov pravdepodobne nepoznal stále spoločenstvá. Vzťahy medzi členmi skupín boli premenlivé a prispôbovali sa okolnostiam. Ženský a mužský potomkovia opúšťali skupinu v puberte, aby predišli páreniu v rámci rodiny. Moderní ľudia sa vyvíjali počas státisícov rokov ako lovci a zberači. Ich prirodzené prostredie im neumožňovalo vznik veľkých a stabilných skupín. Ľudské spoločenstvá boli pravdepodobne malé, voľné a premenlivé, prispôsobené životu vo voľnej prírode. V prípade konfliktu sa skupiny rozdelili, podobne ako v zlých časoch. Rozdelenie skupiny na viacero totiž zvýšilo šance že aspoň niektoré zo skupín uspejú pri hľadaní jedla.

Sociológovia Alexandra Maryanski a Jonathan H. Turner patria k tým, ktorí si myslia, že toto je súčasťou ľudskej povahy.

„Ako hominidov s veľkými mozgami, príroda nás učinila individualistickými, mobilnými a odolnými voči hierarchiám ... Fakt, že moderný ľudský lovci a zberači sú individualistickí a mobilní potvrdzuje názor, že raní členovia druhu hominid si zachovali odkaz ľudoopov v podobe spoľahnutia sa na seba, autonómie a individualizmu.“²⁶

Stabilné komunity a štruktúry – kmene a kráľovstvá – sú novými konštrukciami, ktoré majú riešiť potreby usadených poľnohospodárskych spoločností s väčšou populáciou, kooperáciou vo veľkom rozsahu, dlhodobými investíciami a obranou proti vnútorným nepokojom a vonkajším nepriateľom. Slúžili dôležitým účelom²⁷, ale súčasne s tým zaviedli napätie medzi biologickými individualistami a ich socio-kultúrnymi štruktúrami.

Keď ľudstvo potrebovalo silnejšie skupiny, je pravdepodobné, že rozvoj mozgových funkcií a jazyka umožnil nahradenie genetického preprogramovania flexibilnými

---

²⁶ Alexandra Maryanski & Jonathan H. Turner, *The social cage: Human nature and the evolution of society* (Stanford University Press, 1992), p. 165. Možno v týchto príkladoch priestorovej mobility spoznáte vlastné inštinkty: Keď veľké skupiny sú spoločne na vychádzkach, zvyknú sa rozdeliť do menších a flexibilnejších skupín. Ľudia majú radi autá, pretože im dávajú slobodu (a ja mám z toho istého dôvodu rád svoj bicykel), ale prieči sa im „car-pooling,“ pretože ten si vyžaduje synchronizáciu ich plánov. Vlaky a autobusy si tiež vyžadujú plánovanie a synchronizáciu, ale aspoň umožňujú veľa rôznych alternatív. Zjavne sa ľudia sami chcú rozhodnúť kam cestovať, ako rýchlo a s kým.

²⁷ Ľudia si vyžadujú istý stupeň kontroly, pretože „vznešený divoch“ je mýtom: Malé deti sa musia naučiť mierumilovnosti a 10-60 percent mužov v kmeňoch zomieralo násilne, v porovnaní s zhruba jedným percentom v Európe 20. storočia, ktoré nám dalo dve svetové vojny a dve vražedné ideológie. Vid' Steven Pinker, *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature* (London: Penguin, 2003).

spoločenskými organizáciami. Kultúrna evolúcia bola omnoho významnejšia než genetická evolúcia, ktorá nastala v tomto krátkom časovom úseku.

Ludská povaha tak vysvetľuje prečo sa zdá, že sa v modernej individualistickej spoločnosti cítime dobre, napriek všetkým rečiam o tom, že by sme sa v nej mali cítiť osamelí a opustení. Istá časť našej povahy lovca a zberača sa tu isto cíti ako doma. Toto vysvetľuje prečo ľudia všade vo svete utekajú z substistenčného poľnohospodárstva a z politického útlaku hneď, ako k tomu dostanú príležitosť. Samozrejme, ľudia chcú niekam patriť a cítiť sa ako súčasť skupiny a komunity. Ale chcú si tieto skupiny vybrať sami a byť schopní odísť a premiestňovať sa medzi nimi podľa svojho uváženia. Vždy existuje napätie medzi našou povahou a našou kultúrou, a viac slobody v spoločnosti, zdá sa, zmierňuje toto napätie.

Raní homo sapiens boli tiež inovatívni. Neprestajne vyvíjali nové a lepšie nástroje a budovali sídla, vyvíjali delbu práce v rámci kmeňov a zapájali sa do obchodu na veľké vzdialenosti. Neandertálci, s ktorými súťažili v Európe pred 30-40 tis. rokmi, nerobili nič z tohto. Žili v jaskyniach a nepoznali delbu práce. Nanajvýš boli schopní používať prírodné zdroje, ktoré našli v 50-kilometrovej vzdialenosti od domova (v porovnaní s 300 kilometrami pre homo sapiens). Neandertálci boli väčší, silnejší a lepší lovci. Ale neprežili. Ľudia prežili, pretože boli inovatívni, dobrodružní a neustále hľadali lepšie riešenia.²⁸

Predstavte si bežný deň v živote zo života našich predkov. Existoval veľký pohyb medzi kmeňmi, aby sa predišlo páreniu medzi členmi rodín. Zberači pekonávali veľké vzdialenosti hľadajúc možno stovku druhov jedlých rastlín, čerstvých mŕtvol a niekoľko tuctov malých zvierat a hmyzu, dávajúc pritom pozor na deti. Bol to svet, v ktorom ľudia neustále spracovávali nové informácie a robili rozhodnutia v komplexných a neustále sa meniacich prostrediach.

Ak sa Vám zdá, že to znie ako noc v meste alebo ako deň v práci, nie ste ďaleko od pravdy. Pozrite sa ešte raz na nakupovanie. Veľa obchodov sa skúsilo vyhnúť zľavám a akciám s tým, že by zaviedli „nízke ceny vždy.“ Vždy však prišli na to, že to zmenšovalo obrat. Väčšina nakupujúcich nechce, aby nakupovanie bola nuda. Preto Amazon a iní internetoví predajcovia zaviedli krátkodobé, cielené zľavy, aby nám dali pocit objavovania a príležitostí, ktoré trvajú len krátko.²⁹ Zjavne chceme zberať a loviť

---

²⁸ Lasse Berg, *Gryning över Kalahari* (Ordfront, 2005), pp. 186-191. Richard D. Horan, Erwin Bulte a Jason F. Shogren, „How trade saved humanity from biological exclusion: an economic theory of Neanderthal extinction.“ *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. 58, September 2005.

²⁹ Thomas Hine, *I want that! How we all became shoppers* (New York: HarperCollins, 2003).

knihy. Evolúcia nás vybavila s ľudskou povahou, ktorá má rada intelektuálne vypätie, rovnako ako naše telá majú radi fyzickú záťaž. Najvyššia miera šťastia je indikovaná ľuďmi s aktívnym životným štýlom, ktorí pracujú veľa, ktorí majú veľa možností a vysoký stupeň slobody.

V Maďarsku narodený psychológ Mihaly Csikszentmihalyi zachytil toto vo svojom prekvapivom pozorovaní, že ľudia vykazovali vyššiu mieru spokojnosti v práci, ako vo svojom voľnom čase s rodinou. Ukázalo sa, že ľudia sa cítili najšťastnejší, keď boli kreatívni a využívali svoje schopnosti, keď boli pohltení činnosťou, o ktorej si mysleli, že je súčasne dostatočne ťažká a zvládnuteľná. Keď mám písať esej o príliš komplikovanej téme, ktorú celkom neovládám, cítim strach a neistotu. Keď mám písať o niečom, čo je príliš jednoduché, nudím sa. Ale keď dosiahnem tú správnu rovnováhu medzi písaním o niečom, čo je komplikované, ale zvládnuteľné, potom zažívam ten kreatívny zážitok, ktorý Csikszentmihalyi nazýva „tok.“³⁰

Pracovný život ponúka rad príležitostí pre tok, pretože nám dáva štruktúru výziev, motivácií a spätnej väzby, ktorá nám dáva pocit, že sme pánmi situácie a že naša činnosť má zmysel. Táto sa dá porovnať s voľným časom stráveným pre televíziou. Pasivita alebo extrémne monotónna práca nie sú len nudné, ale predstavujú zdravotné riziko. Preto ľudia robia schválne svoj voľný čas „komplikovaným“ tým, že čítajú ťažké knihy, hrajú hry alebo varia zvláštno, nové jedlá. Len sa dívajte, ako deti objavujú pravidlá hry, keď ju hrajú. Robí to hru ťažšou a zábavnejšou. Preto sa snažíme zistiť viac o zložitých témach preto sa snažíme urobiť jednoduché a monotónne zamestnania ťažšími, napríklad tým, že si meriame čas.

Dlhodobá nezamestnanosť má vážne efekty a na vykazovanú spokojnosť, oveľa väčšie než ekvivalentné straty príjmu. Toto ukazuje, že problémom je strata sebaúcty a pocitu, že sme pánmi situácie. Štedré sociálne dávky neodstránia psychologické efekty nezamestnanosti. (Výskum šťastia tak ukazuje, že by sme mali urobiť všetko preto, aby sa ľudia zamestnávali i v slabo platených zamestnaniach namiesto toho, aby poberali dávky v nezamestnanosti).³¹

---

³⁰ Napríklad v Mihalyi Csikszentmihalyi, *Flow: The psychology of optimal experience* (New York: Harper Perennial, 1991). Všeobecné otázky o tom, ako ľudia prežívajú rôzne aktivity tiež poskytujú vysoké skóre pre prácu. Metóda spätnej rekonštrukcie dňa vykazuje nižšie skóre, ale tiež ukazuje, že práca je príjemnou činnosťou. Daniel Kahneman a Alan B. Krueger „Developments in the measurement of subjective well-being,“ *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 20, 2006, str. 6

³¹ Bruno S. Frey a Alois Stutzer, „What can economists learn from happiness research?“ *Journal of Economic Literature*, Vol. 15, jún 2002. Kap. 4 Piet Ouweneel, „Social security and well-being of the unemployed in 42 nations,“ *Journal of Happiness Studies*, Vol. 3, 1997.

Naša potreba pre tok vysvetľuje prečo hráme počítačové hry. Ako ukazuje kultúrny kritik Steve Johnson, ich veľký úspech ukazuje, že náš mozog vyhľadáva problémy a výzvy a dostáva neurologické odmeny, keď sa naučíme riadiť orientovať sa v novom prostredí. Je tomu tak aj vtedy, keď toto prostredie je celkom fiktívne.³² Dáta ukazujú, že čím bližšie sme verejnej kontrole politického aparátu, lokálna autonómia a priama demokracia zvyšujú subjektívnu spokojnosť. Decentralizované Švajčiarsko je jednou z najšťastnejších krajín na svete a švajčiarske kantóny s najväčšou mierou priamej demokracie sú najšťastnejšie.³³

Zdá sa, že pocit vlastnej schopnosti a efektívnosti je zdrojom šťastia – pocit toho, že sme pánmi situácie i za zložitých okolností. Nie je to prekvapivé, pretože je ťažké si predstaviť črtu, ktorá viacej pomohla ľudstvu prežiť a množiť sa. Je zaujímavé, že toto zachraňuje pozorovanie výskumníkov šťastia, že peniaze ako také nie sú zmyslom života. Naozaj nie sú. Nie peniaze nás činia šťastnými, ale sloboda, výzvy a pocit kontroly. Preto dôraz na vonkajšie odmeny ako peniaze a štatút, namiesto osobných úspechov, sa zdá byť škodlivým pre šťastie.³⁴

Tradičnou záhadou v literatúre venujúcej sa výskumu šťastia je to, že výhercovia lotérií nie sú oveľa šťastnejší než zvyšok populácie. Je tiež pravdou, že zvykneme preháňať naše odhady toho, ako budeme reagovať na dobré a zlé zmeny v našich osobných životoch, pretože to čo sa zdá hrať väčšiu úlohu je to, ako myslíme a ako žijeme naše každodenné životy. Často negatívne pocity, ktoré dostávame, keď počujeme o našom budúcom nešťastí (napríklad výsledok lekárskej diagnózy) sú silnejšie, než samotný zážitok po tom, čo sme dostali zlé správy, začali sa im prispôsobovať a vyťažiť čo najviac z novej situácie. Takto konáme a takto reagujeme.³⁵

Nejde len o to, že lepšie platení ľudia sú šťastnejší vďaka peniazom. Dôležitejší je ich spôsob života a to, že sú aktívni, kreatívni a majú svoj život pod kontrolou. Šťastie

---

³² Steven Johnson, *Everything bad is good for you* (London: Penguin, 2005).

³³ Bruno S. Frey & Alois Stutzer, "What can economists learn from happiness research?", *Journal of Economic Literature*, vol XL, June 2002.

³⁴ Smer kauzality však nie je jednoznačný. Je známe, že ľudia v depresii sa stávajú viac materiálne orientovanými, aby našli spokojnosť. Čo sa podnikateľov týka, viď Matthias Benz a Bruno S. Frey „Being independent raises happiness at work,“ *Swedish Economic Policy Review*, Vol. 11, 2004

³⁵ Philip Brickman, Dan Cotes a R. Janoff-Bulman, „Lottery winners and accident victims: Is happiness relative?“ *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 36, 1978. Existujú isté metodologické problémy s touto štúdiou, ale poukazuje na zaujímavý problém. D.T. Gilbert a i. „Immune neglect: A source of durability bias in affective forecasting,“ *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 75, 1998, str. 617-638. Kathryn Brown, „Feeling just fine,“ *New Scientist*, 4 September 1999.

vytvárame, nedostávame ho. Čiže toto nás vracia k Aristotelovi, ktorý vravel, že šťastie nie cieľom, ale cestou. Toto má i zaujímavé implikácie pre verejnú politiku.

5. Za peniaze z daní si šťastie nekúpite

Veľa výskumníkov venujúcich sa otázkam šťastia si myslí, že väčší štát blahobytu, štedrejšia sociálna pomoc a dlhšie dovolenky zvýšia ľudské šťastie. Je to zvláštne. Pretože ak tvrdia, že ekonomický rast nezvyšuje šťastie a že šťastie sa nezvýšilo od 50. rokov, súčasne s tým popierajú, že by zavedenie rozsiahleho štátu blahobytu zvýšilo šťastie.

Holandský výskumník venujúci sa šťastiu Ruut Veenhoven skúmal tieto otázky. Začal tým, že hľadal koreláciu medzi mierou veľkosťou sociálneho štátu a spokojnosťou, o ktorej si myslel, že existuje:

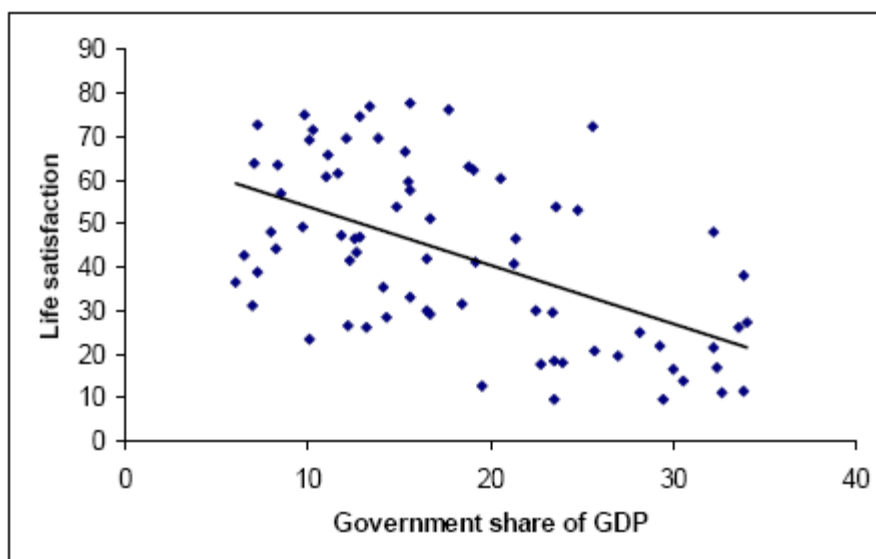
„Prvá štúdia v tejto sérii mala za účel odhadnúť dodatočnú spokojnosť, ktorú produkuje sociálny štát. Mojou ambíciou bolo ponúknuť protiargument voči ekonómom, ktorí dokázali presvedčiť verejnú mienku o tom, že sociálny štát mal negatívne efekty na ekonomický rast. Dúfal som, že proti stratám na materiálnej úrovni budem môcť postaviť zisky v psychologickej spokojnosti. Výsledok ale nebol to, čo som očakával. Nebola tam nijaká dodatočná spokojnosť. Odolal som pokušeniu ignorovať tento výsledok.“³⁶

Veenhovenove výsledky tiež ukazujú, že redistribúcia neuspela ani pri tvorbe rovnomernejšej distribúcie šťastia. Ani zvýšenie alebo zníženie verejných výdajov nemalo tieto efekty. Štúdia Švajčiarskeho federálneho technologického inštitútu v Zürichu prišla k podobnému v záveru po preskúmaní dát za 74 krajín z prieskumu World Values. Naopak, štatisticky signifikatným spôsobom „životná spokojnosť klesá s väčšími vládnymi výdajmi.“³⁷

---

³⁶ Ruut Veenhoven, „Wellbeing in the welfare state,“ *Journal for Comparative Policy Analysis*, Vol. 2, 2000, <<http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/work-chronological.htm>>, p. 3. Veenhoven považuje zvláštne, že tieto výsledky neboli nasledované inými výskumníkmi a navrhuje toto vysvetlenie, ktoré treba mať na pamäti pri skúmaní tohto poľa výskumu: „Väčšina expertov v tejto oblasti si zarába na živobytie tým, že vykonávajú výskum v službách štátu. Je nepravdepodobné, že by sa im moje výsledky páčili,“ str. 21. Viď tiež Ruut Veenhoven a Piet Ouwenel, „Livability of the welfare state: Appreciation of life and length of life in nations varying in state welfare effort.“ *Social Indicators Research*, Vol. 36, 1995.

³⁷ Christian Bjørnskov, Axel Dreher & Justina A V Fischer, „The bigger the better? Evidence of the effect of government size on life satisfaction around the world“, Economics Working Paper Series, Technical University of Zurich, 2005.

Zdroj: Bjørnskov, Dreher & Fischer, "The bigger the better?", 2005

Jeden z dôvodov prečo populárne vnímanie hovorí o opaku je vysoká miera šťastia v škandinávskych krajinách. Mnoho ľudí považuje za samozrejmé, že je zapríčinená ich štátmi blahobytu. Ale sklon dôverovať spoluobčanom je lepším vysvetlením spokojnosti. Keď porovnáme Švédsko, Nórsko a Dánsko s inými malými európskymi krajinami, ako napríklad so Švajčiarskom, Islandom alebo Írskom, kde sociálne výdaje sú menšie než polovičné, ich úroveň šťastia nie je vyššia.

Tento výsledok je pre mnohých prekvapivý aj preto, lebo popularizátori predpokladajú, že nerovnosť v spoločnosti má negatívne dopady na spoločnosť. Ale táto interpretácia nezodpovedá skutočnosti. Globálne porovnania dokonca ukazujú, že príjmová rovnosť má záporný efekt na národnú spokojnosť – i keď to je najmä kvôli tomu, že nerovné krajiny latinskej Ameriky sú šťastné. Iná štúdia ukázala, že vplyv rovnosti na šťastie závisí na ideologických postojoch. Európania sú negatívne zasiahnutí nerovnosťou, ale Američania nie sú. Vskutku existuje pozitívny efekt na chudobných v Spojených štátoch, najmä v dôsledku vnímanej vertikálnej sociálnej mobility. Jediná americká skupina, ktorá vnímala nerovnosť negatívne bola skupina ľavicovo orientovaných bohatých jedincov.³⁸

³⁸ Christian Bjørnskov, "The happy few : Cross-country evidence on social capital and life satisfaction", *Kyklos*, Vol. 56, 2003. Alberto Alesina, Rafael Di Tella & Robert MacCulloch, "Inequality and Happiness: Are Europeans and Americans different?", Harvard Institute of Economic Research Paper No 1938, June 2002.

Jeden z dôvodov absencie šťastia v štátoch blahobytu môže byť to, že vláda vytesňuje súkromné sociálne iniciatívy, ktoré mohli vytvoriť aj bezpečnosť a aj pocit komunity a participácie. Štáty blahobytu, ktoré nás sprevádzajú od kolísky až po hrob marginalizovali úlohu rodiny a občianskej spoločnosti a tiež podmínovávajú niektoré z dôležitých zdrojov našich intímnych sociálnych vzťahov a morálky.

Je ale tiež možné spojiť toto so zisteniami o toku a kreativite. I keď redistributívny štát vytvoril rovnejší prístup k zdrojom a sociálnym službám, táto výhoda je podmínaná faktom, že ich dostávame bez toho, aby sme sa o ne zaslúžili. Potom štát blahobytu robí z poberateľa sociálnych dávok výhercu lotérie. Prerozdelené peniaze nečinia poberateľa aktívnejším ani ho nerobia pánom situácie – práve naopak. A po zvyknutí si na nové bohatstvo, šťastie nie je o nič väčšie než predtým.

Ak šťastie pochádza z pocitu kompetentnosti a efektívnosti, potom je štát blahobytu horší než lotéria. Obmedzená vláda môže jedincov učiniť produktívnejšími a aktívnejšími tým, že bude udržiavať vládu zákona a zaistí, že infraštruktúra a prístup ku vzdelaniu funguje. Ak ale štát blahobytu nastúpi na cestu veľkého prerozdeľovania, riešenia problémov a rizík a bude garantovať isté materiálne výsledky bez ohľadu na to, čo robíme, potom nás zbavuje mnohých z výziev a zodpovedností, ktoré sú dôležitými súčasťami našich životov. Kognitívna psychológia konzistentne ukazuje, že stanovovanie si osobných cieľov a vedomosť toho, že vieme prekonávať prekážky sú nevyhnutné pre našu spokojnosť a sebaúctu. Ale ak sa o nás niekto stará od kolísky až po hrob, tak tento mechanizmus nebude fungovať. To, že činy majú následky – odmeny aj tresty, je dobré nielen preto, lebo nám to pomáha robiť dobré rozhodnutia, ale aj preto, lebo nám to dáva pocit kontroly na situáciou. Ukazuje nám to, že naše činy majú význam a že sú dôležité. Bez tejto priamej spätnej väzby rastie náš pocit beznádeje a frustrácie.

Opäť sa ukazuje byť relevantnou analógiou s počítačovými hrami. Steven Johnson ukázal, že veľkým tajomstvom o nich je to, že väčšinu času nudné a frustrujúce – vtedy keď človek hľadá riešenia a snaží sa zistiť, čo robí. „Ak je toto bezmyšlienkovitá snaha o únik zo sveta, potom je to mimoriadne masochistická varianta. Kto by chcel utiecť do sveta, ktorý vás z 90 percent irituje?“³⁹ Ale samozrejme výzvy a problémy robia celú hru zaujímavou a zábavnou. Keď pre odmeny treba bojovať, tieto sa stávajú cennejšími.

Vláda nám môže dať všetko okrem pocitu, že sme sa o výsledok zaslúžili. Vláda môže dať peniaze do našich vrecká, ale nemôže dať radosť do našich srdc. Thomas Jefferson mal pravdu, keď do Vyhlásenia nezávislosti napísal, že ľudia majú právo hľadať šťastie

---

³⁹ Steven Johnson, *Everything bad is good for you* (London: Penguin, 2005), str. 26.

a nie, ež majú právo na šťastie. Šťastie je to, čo získavame, keď máme veci pod kontrolou a keď sme za svoje činy zodpovední. Je to spôsob cestovanie, nie destinácia.

Výskum ukazuje, že optimizmus funguje.⁴⁰ Ľudia, ktorí si myslia, že majú svoje životy pod kontrolou žijú úspešnejšie než iní. Tí, ktorí sa vyžívajú v tom, že zo seba robia obeť a vinia iných za svoje problémy nakoniec budú mať so svojím pesimizmom pravdu. Vytváranie paternalistických inštitúcií nás privádza k tomu, čo si vláda myslí, že by nám malo priniesť šťastie. Prerozdelenie od tých, čo pracujú a nesú riziko k pasívnym je cestou, ktorá nás zbavuje slobody, pocitu, že sme pánmi situácie a teda aj šťastia.

Toto zistenie má podporu aj v iných Veenhovenových štúdiách, ktoré našli silnú závislosť medzi ekonomickou slobodou a životnou spokojnosťou, a to špeciálne pre ľudí, ktorí sú „v podmienkach chudoby a malých možností.“ V chudobných krajinách je ekonomická sloboda oveľa dôležitejšia než politická a osobná sloboda – výsledok, ktorý Veenhoven považuje za „sklamanie.“⁴¹ Zistenia dánskeho ekonóma Christiana Bjørnskova ukazujú, že liberálne obchodné prostredie a otvorenosť voči zahraničnému obchodu sú tiež silno spojené so životnou spokojnosťou.⁴² Inými slovami, lekcia z roku 1819 od francúzskeho klasického liberála Benjamina Constanta je stále pravdivá:

„Držitelia moci... sú tak veľmi pripravení ušetriť nás všetkým problémov – okrem toho, aby sme poslúchali a platili! Povedia nám „čo je vlastne cieľom vašich snáh, motívom vašej práce, predmetom vašich nádejí? Nie je to šťastie? Nuž nechajte tieto veci na nás a my Vám ho dáme.“ Nie, páni, nemôžeme tieto veci nechať na nich. Bez ohľadu na to, ako milé by to bolo, musíme žiadať moc, aby sa držala vo svojich hraniciach. Nech sa moc obmedzí na to, aby bola spravodlivá. My preberieme zodpovednosť za svoje šťastie.“⁴³

---

⁴⁰ Pozrite si napríklad Barbara Fredrickson, “What good are positive emotions?”, *Review of General Psychology*, vol 2, 1998 a Charles Murray *In pursuit of happiness and good government* (New York: Simon & Schuster, 1988). V priemere, študenti, ktorí sú nadšení počas prvého roka univerzitného štúdia, majú o 2 desaťročia neskôr vyššie platy. Ed Diener & Martin E P Seligman, “Beyond money : Towards an economy of well-being”, *Psychological Science in the Public Interest*, vol 5, Júl 2004.

⁴¹ Ako hovorí, “ide o príjemné prekvapenie pre právicovú protrhovú lobby ale o sklamanie pre liberálov ako som ja”. Ruut Veenhoven, “Freedom and happiness : A comparative study in 46 nations in the early 1990’s”, in E Diener, E. & E M Suh (eds), *Culture and subjective well-being* (Cambridge, MA: MIT press, 2000), <<http://www2.eur.nl/fsw/research/veenhoven/work-chronological.htm>>, p 14.

⁴² Christian Bjørnskov, “Life satisfaction : Is there a role for policy?”, Policy Paper, European Enterprise Institute, October 2005.

⁴³ „Sloboda voľakedy porovnaná so slobodou dnes“, reč prednesená v Athénée Royal v Paríži, 1819, in Benjamin Constant, *Political writings*. (Cambridge University Press, 1988).

6. Záver

To, čo sa zdalo byť zjavným záverom z relatívne stabilnej úrovne šťastia na Západe – že by sme sa mali zaujímať menej o rast a o ekonomickú mobilitu – je v skutočnosti hrozbou pre šťastie a spokojnosť. To, že vyšší príjem nás nerobí šťastnejším neznamená, že by sme sa necítili zle, ak by naše príjmy prestali stúpať. Po príjemnej budúcotýždňovej nebudem šťastnejší, ale bol by som smutný, ak by sa zrušila.

Je tiež možné, že menší rast by neriešil problémy závidosti a sociálnych porovnaní, ale že by ich naopak učinil horšími. Porovnáваме sa v dvoch dimenziách: s ostatnými a tiež s nami – v budúcnosti a v minulosti. Ak by sa naše pozície stali statickými a nevideli by sme, ako sa veci menia počas našich životov, strávili by sme o to viac času skúmaním príjmov a životov našich susedov a bratancov a cítili by sme sa voči nim neadekvátne. Potrebujeme kontrasty, aby sme videli, a ak sa tie lichotivejšie kontrasty odstránia, budeme čeliť tým nelichotivým.

Existuje tiež riziko, že zmenšený ekonomický rast by vyvolal viac nepriateľstva a konfliktov medzi ľuďmi a skupinami. V spoločnosti s rastom, každý môže uspieť bez toho, aby niekto iný strácal. Ak budeme vytvárať menej bohatstva, bude platiť viac a častejšie, že výhra jedného je stratou druhého. S detailnou historickou analýzou, harvardský ekonóm Benjamin Friedman ukázal, že obdobia zdravého ekonomického rastu v Spojených štátoch, Anglicku, Francúzsku a Nemecku boli tiež obdobiami tolerancie, otvorenosti a rovnosti. Väčšina vtedy cítila, že existoval priestor pre iné skupiny bez toho, aby príchod iných ohrozoval ich postavenie. Súčasne s tým, obdobia nízkeho rastu viedli k intolerancii, diskriminácii a xenofóbii, pretože sociálne skupiny mali dojem, že ak iný uspejú tak ony stratia.⁴⁴

Je možné tvrdiť, že je absurdné a nedôstojné usilovať sa vždy o väčší rast, ak to neprináša iné benefity než emocionálny pocit pokroku. Ak si to ale myslíte, tak by ste mali argumentovať v prospech toho, aby sa ľudské postoje zmenili a adaptovali na spoločnosť s nízkym alebo nulovým rastom. Hocikto môže tvrdiť čosi také, ale mal by sa vzdať myšlienky, že rast nie je korelovaný so šťastím. A bola to práve táto hypotéza, ktorá dala politizovanej variante výskumu šťastia toľko pozornosti a legitímnosti.

Jedným z dôvodov prečo toto štúdium dostalo toľko pozornosti je samozrejme fakt, že je to inovatívne a zaujímavé pole výskumu. Hypotéza, že rast a šťastie nie sú spojené sa ukázala byť tou najzaujímavejšou časťou tohto výskumu. Ale možno je aj iný dôvod,

---

⁴⁴ Benjamin Friedman, *The moral consequences of growth* (New York: Knopf, 2005).

ktorý k tomu prispel. Americký spoločenský vedec Charles Murray, jeden z priekopníkov v štúdiu šťastia a verejnej politiky, si posťažoval že tento nový výskum

„sa týka toho, čo by som nazval európskou variantou šťastia. Podľa nej je zmyslom života prežiť ho čo najšťastnejšie a platí že, čím dlhšia dovolenka, tým lepšie.“⁴⁵

Je samozrejme pravdou, že je veľa Američanov, ktorí dospeli tiež k týmto „európskym“ záverom, ale je tiež pravdou, že „dovolenková“ varianta šťastia je oveľa častejšia v Európe, zatiaľ čo „toková“ varianta šťastia je viac v súlade s americkým snom: Benjamin Franklin, Horatio Alger, skoré vstávanie, tvrdá práca a podnikavosť.

Hovorí sa, že existuje ľahký spôsob triafania terča: Trafte a potom nazvite bod, ktorý ste trafili, cieľom. Je možné, že politizované štúdie šťastia sú populárne medzi európskymi politikmi preto, lebo je zjavné, že Európska únia nedosahuje svoje ekonomické ciele? Ak Európa nevie konkurovať Severnej Amerike a Ázii, je lákavé povedať, že materiálny pokrok nie je všetkým a že nezvyšuje šťastie a že teda je lepšie, ak spoločnosť ním nie je príliš posadnutá.

Problémom s takou stratégiou je to, že nestačí hľadiť len na nepriame vzťahy. Nestačí hovoriť o kvalite života a ukázať na dlhšie dovolenky. Celkovo vzaté, Európe sa nedarí dosahovať ani tento cieľ lepšie než Spojené štáty. Ako sa už spomenulo, 58 percent Američanov a len 31 percent Európanov je „veľmi spokojných“ so svojimi životmi, ak majú odpovedať na tú istú otázku (Dotazník Eurobarometer). Iba v jednej európskej krajine je spokojnosť vyššia než v Spojených štátoch: v Dánsku.

Ak to má čokoľvek do činenia s vyšším rastom, väčším počtom zamestnaní, väčšou podnikateľskou aktivitou a pocitom príležitosti a pokroku v Spojených štátoch, potom je pravdepodobné, že viac paternalizmu, daní a nižší rast v Európe (s ambíciou zvýšiť šťastie) povedie nielen k redukcii bohatstva a príležitostí, ale tiež k menšiemu šťastiu.

Vo svojom predhovore ku knihe *Man's search for meaning*, rakúsky psychiater Viktor Frankl povedal:

„Nesnažte sa o úspech – viac oň usilujete a robíte ho cieľom, tým viac ho miniete. O úspech, podobne, ako o šťastie, sa nemožno snažiť, musí vyplynúť.“

---

⁴⁵ John Lloyd, “What price happiness? How economics is learning to lighten up”, *Financial Times*, 1. máj 2006.

Upozornenia

Osobne oceňujem fakt, že psychológia prestala byť posadnutá problémami a paranojami (najmä pod vplyvom psychoterapie) a že začala venovať svoju pozornosť podmienkam pre ľudský rozkvet. Dobrý lekár neštuduje len chorobu, ale aj zdravie.

Napriek tomu však je niekoľko kritických bodov, ktoré možno vzniesť proti spolitizovanému výskumu šťastia a ktoré by som rád spomenul, i keď ich tu nerozvíjam.

Predovšetkým je možné spochybníť celý koncept merania šťastia. Šťastie a spokojnosť sú extrémne subjektívne a preto nevieme naisto interpretovať vyjadrenia jednotlivých ľudí o ich šťastí. Postoj respondentov k týmto termínom sa môže líšiť medzi rodinami, kultúrami a epochami, čo robí porovnávanie problematickým. Aby sme dostali akékoľvek výsledky, musíme ignorovať dlhoročné filozofické a psychologické diskusie o tom, čo je šťastie a uspokojiť sa s tým, čo nám o svojom šťastí hovoria ľudia. Je dobrá nálada to isté ako ľudský rozkvet? Prečo potom ľudia niekedy preferujú dosahovanie cieľov a osobný rast voči radostiam života? Znamená to, že sú poblúznení evolúciou alebo snahou o dosiahnutie štatútu? Znamená to, že ľudské ciele majú viac rozmerov než si výskumníci myslia?

Ak by sme aj mohli merať šťastie dokonale, ani toto by nevyriešilo dlhú debatu o tom, či maximálna úroveň šťastia má byť politickým cieľom. Nič vo výskume šťastia nepodporuje utilitaristickú myšlienku, že je dobré, aby šťastie jedného bolo obetované v prospech väčšieho šťastia niekoho iného, alebo že by mala byť obetovaná radosť jedného človeka v prospech radosti ľudí dvoch. Bez ohľadu na to, čo vieme o tom, ako veľmi sme šťastní, toto nám nehovorí nič o tom, ako by sme mali šťastie dosahovať. Utilitarizmus predpokladá etické tvrdenie, že je správne obetovať všetko ostatné šťastiu a že toto nie je objektom individuálneho rozhodovania ale kolektívnym cieľom, ktorý by sme mali uvaliť na každého.

Táto práca však nemá byť vyčerpávajúcou kritikou spolitizovaného výskumu spokojnosti. Snažím sa ignorovať tieto problémy a kritizovať závery tohto výskumu používajúc jeho vlastné metódy a dáta.